

Publicat a: *Lluc* núm. 774. 1993. Palma. Pàg.4-16

Com és que interessa que segons quins pobles desapareguin de la història. (O que almanco no hi compareguin massa).*

Antoni Mas i Forners.

Els que ens dediquem a la història, o els que simplement s'hi interessin, sabem que és freqüent que un determinat tema, fet o procés històric sia discutit, qüestionat, negat, o simplement "oblidat" en funció de la seva possible transcendència actual, sobretot si aquesta transcendència és política. D'altra banda, això no hauria de venir massa de nou, si convenim que construir una perspectiva històrica és *situar i orientar* les nostres vides, i no tan sols de fer justícia al passat.¹ De vegades, i per allò mateix, aqueixa discussió, qüestionament o rebuig s'estén a pobles sencers, o millor dit, a la importància o transcendència del poble en qüestió a determinats processos històrics. A casa nostra, i a la resta de l'estat espanyol, aqueix paper tradicionalment tocà als musulmans, als *moros*: La seva presència era considerada poca cosa més que una interferència en el procés històric "*natural*", una interferència que causà la "*fragmentación*" d'Espanya.² I pensem en l'impacte que causà en bona part dels intel·lectuals de l'Estat espanyol - no en fa massa anys- aquella famosa dita que "*Àfrica comença al sud del Pirineus*" i tot allò que portava aparellat. Calia demostrar, doncs, que aquesta afirmació no era - ni fou- certa. Es destacaven per això els efectes de la romanització i les pervivències dels substrats *europèus*, i sovint s'especulava amb la presència d'importants contingents de "*mozàrabs*" o "*mossàrabs*", car la valoració del procés d'islamització i de la importància del poblament àrabo-bereber, era quasi com acceptar el fet de l'*africanització* de part de la història de l'Estat Espanyol.³ Era per aquell temps quan un conegut historiador de Mallorca escriví el següent, referint-se als temps quan "*Mallorca era Mayurqa*"⁴: "*Respecto al legado islámico, reconocida la plena e indiscutible islamización de los pobladores preislámicos, importa preguntarse: ¿hasta que punto influyeron los invasores e inmigrantes musulmanes en el talante y modos de vida de las gentes preislámicas? Lo que viene interpretándose como "herencia viva" islámica (música, artesanía, tradiciones, folklore), ¿fue genuina aportación islámica o bien natural evolución de manifestaciones paleomediterráneas? Confío que las excavaciones arqueológicas (...)*

* Aquests fulls modifiquen i amplien l'escrit titulat "Catalanarias. Historia al servicio de la causa" remès al diari "El Día del Mundo de Baleares" per a la seva publicació.

¹ Aqueixes assenyades paraules són del sociòleg LL.V. Aracil. (1983). *Dir la realitat*. Barcelona.

² Per una crítica d'aquests plantejaments es remet a BARCELÓ, M.(1973): "Introducció segurament inútil" a ROSSELLO, G. (1973): *Mallorca musulmana*. (estudis d'arqueologia). 5-26. Del mateix autor vegeu també (1984) *Sobre Mayurqa*. Quaderns de ca la Gran Cristiana, 2. Palma.

³ La possible empremta de pobles africans a la història de l'Estat espanyol ha estat objecte de discussió i centre de nombrosos estudis. Vegeu com exemple BLAZQUEZ, J.M.(1969): "Problemas en torno a las raíces de España. Origen no africano de las culturas hispanas de la prehistoria. Intensidad de la romanización". a *Revista Española de Historia*. Madrid. 245-286.

⁴ Títol d'un excel·lent article - ja un classic- de R. Soto publicat a "*L'Avenç*" 16 . 25-33.

muestren que la importante influencia islàmica no arraigó demasiado en profundidad y que las gentes que adoraban a Alà y hablaban formas dialectales árabes pensaban y vivían en lo sustancial más o menos como antes de que llegara el Islam (...) La arqueología -esa es mi esperanza- nos lo dirá. Esperemos." ⁵

D'aqueixa manera, l'expansió feudal, altrament dita "reconquesta" o "reconquista", -cada un dels tres termes porta implícita una càrrega ideològica prou evident- es convertia en el mitjà amb el qual les Illes Balears i la resta de la península ibèrica retornaven a la seva *tendencia pro-peninsular*. La conquesta esdevenia, i esdevé encara, una "reconquista", i per tant, una "recuperación" que de vegades se'ns ha presentat com a envoltada d'una estranya casta de determinisme geo-històric, tant des del costat espanyolista com del catalanista⁶. A les Illes Balears, la repoblació -que aleshores se'ns deia que era essencialment, o simplement, catalana- no feia més que consolidar aqueix procés. A aqueixa mena de discurs no hi han estat aliens autors que en podríem dir catalanistes, tot i que d'òptiques romàntiques o tradicionalistes, com ara **A.M.Alcover** o **F. Soldevila**. I pensadors tant lúcids com **J. Fuster** sembla que també hi foren pessigats, com quan parlà de la conquesta de 1229 com del "rescat de les Balears."

A hores d'ara, -benvolguts temps d'"europèitat"- i sembla prou clar que en funció també de la seva transcendència política actual, toca als "catalans" i a la influència del Principat de Catalunya sobre la societat medieval mallorquina posterior a la conquesta de 1229. I segurament per això mateix fa una partida d'anys que torna a reprendre amb força el mite de l'especificitat de la societat precapitalista mallorquina, la qual sovint ha estat caracteritzada en bona part a partir dels trets que la diferencien de la del Principat de Catalunya ⁷. Un exemple, pot ser el més representatiu, n'és la qüestió de l'existència o no de feudalisme a Mallorca ⁸.

⁵ **A. Santamaria** "Introducción histórica" a "Balears. Colección tierras de España". (1974) Barcelona.

⁶ Es per exemple, el cas d'**A. Santamaria** que afirmà que "la interdependencia o vinculación mútua (...) [entre la península ibèrica i les Illes Balears] no és de factura coyuntural, sujeta al vaivén mudable de la circunstancia, sino tendencia estructural de validez constante" o que "Existe, (...) [entre les Illes Balears i la península ibèrica] una fundamental hermandad de tierras, de génesis y naturaleza geológica"; per tant "los hombres sólo se han limitado a consolidar lo que la naturaleza ya había atado" o que "la conquista cristiana, al asentar en la isla gentes catalanas, apuntala, todavía más, la tendencia pro-peninsular hasta consolidarla, en lo que humanamente cabe prever, con carácter irrevocable y definitivo". Per a una crítica d'aqueix plantejament determinista vegeu els treballs de J. PORTELLA, (1979): L'expansió catalana per la Mediterrània: història i ideologia, a L'Avenc 16. Barcelona. També "Mallorca. La consolidación del feudalismo" a "Historia de los pueblos de España", (1984). 131-146. També BARCELÓ, M.(1973): "Introducció segurament inútil" a ROSSELLO, G. (1973): Mallorca musulmana. (estudis d'arqueologia). 5-26.

⁷ Segons indica **P. de Montaner**, "El romanticisme de Quadrado va introduir nous conceptes que, defensats al llarg del segle XX per incondicionals continuadors amb una erudició més aparent que no real, han deformat, o si més no confós, molts aspectes de la realitat històrica mallorquina i, en particular, el que es refereix a una bona part del contingut ideològic de la qüestió que ens ocupa. Aleshores, el que s'ha tractat de mantenir, sí, la vella imatge del nou regne dins la mar arrabassat -amb justícia- als infidels, emperò no per continuar mostrant-lo com a fill i hereu -encara que fos cabaler- de Catalunya, sinó com un país meravellós de llibertats que no es podien comprendre sense el deslligament d'una mare que resultava no ser tant rica en virtuts. Mallorca es convertia en una espècie de nadó allunyat de sa mare per Jaume I per rodejar-lo de fades madrines que li regalaven cartes de franquesa i altres documents consemblants, que, cal advertir-ho, determinats historiadors han presentat sota interpretacions que ara ens apareixen, poc enllà poc ençà, sospitosíssimes de manipulacions fetes per ells mateixos." DE MONTANER, P.(1992): "Reconsiderar la història d'una comunitat." Pròleg a QUINTANA, A.J. i CALAFAT, R.M.(1992): La pervivència del rei en Jaume. Palma. Aquestes paraules de **J. Fuster** -les

En pocs anys alguns historiadors han variat sensiblement les seves tesis, tot fent servir pràcticament les mateixes fonts: L'exemple més clar i llampant n'és un historiador de la talla d'**A. Santamaria**, l'historiador de Mallorca de producció historiogràfica més copiosa i més influent. Aqueix autor, que a la dècada dels setanta parlava de la "*conquista catalana*" ara s'estima més parlar de "*conquista cristiana*". Quan definia el regne -entenc que volia dir corona- de Mallorca ho feia com a "*falto de vertebración y coherencia*", mentre que actualment es refereix a la "*consistencia de la corona de Mallorca*". **A. Santamaria**, qui feia esment en que "*el predominio de los repobladores catalanes fue absoluto*", que es referia a la "*indiscutible catalanidad*" dels pobladors; qui destacava les arrels catalanes de les institucions del regne de Mallorca, qui recordava que *los mallorquines consideraban con satisfacción el hecho de que (...) se les llamara "catalans de Mallorca*; ara matisa tot el possible les seves anteriors afirmacions, les nega, o deixa de fer-hi esment, com qui les oblida. Els musulmans, l'empenta dels quals s'esperava que no hagués arrelat "*demasiado en profundidad*", ara són retrets d'aqueixa manera: "*cabe pensar que (...) obró una incidencia cuantitativa esencial, de gran volumen, de sarracenos autóctonos mallorquines cristianizados, descendientes de sarracenos autóctonos mallorquines arraigados en Mallorca desde hace siglos.*"⁹

Periodistes i gent que escriu cartes als diaris - ja sabem que la gent, si llegeix, sol llegir diaris i no llibres- pretenen exercir d'historiadors interpretant, o millor dit, refent la història amb sorprenents procediments. Quins? Primer de tot, agafar i descontextualitzar citacions bibliogràfiques i documentals, per llavors afegir interpretacions de la seva pròpia collita, a les quals hi he de reconèixer -es de justícia- les seves extraordinàries dosis d'inventiva. Després, per acabar-ho d'engirgolar, s'omet, ignora, talla o modifica tot el que no interessa. I si qualcú els fa contrari, la solució és ben senzilla: se'l desqualifica, sovint en funció de la seva ideologia política, i se l'acusa de *falseador*, baldament això signifiqui per extensió acusar de falsària gran

comparacions amb el País Valencià són particularment il·lustratives- poden ésser aplicades fil per randa a part la historiografia i de la història de consum de Mallorca: "*Modernament, un cert amateurisme etnogràfic i arqueològic ha volgut negar o palliar les conseqüències traumàtiques que la Conquesta va tenir en la demografia autòctona. Hi ha hagut interès a reduir la importància de la colonització cristiana iniciada al segle XIII, i hom ha mirat de provar que la massa substancial de la nostra població havia perdurat inalterada des de les èpoques més remotes. Segons aquesta teoria, entre els pobladors pre-romans i nosaltres no ha existit cap interrupció violenta, ni en l'ordre ni en el llinatge, ni per tant, en les determinants profundes de la mentalitat col·lectiva. Cada conquesta sobrevenguda -la dels romans, la dels àrabs, la dels catalans i els aragonesos, per citar les tres més qualificades- no hauria influït sobre aquell grup humà permanent sinó amb una intensitat ben morigerada. La idea que la mateixa llengua és resultat d'una evolució cultural autàrquica s'intercala en aquest esquema interpretatiu. Però en tot això hi ha una bona dosi de fantasia.*" FUSTER, J. (1964): *Nosaltres els valencians*. Barcelona.

⁸En el que en primera instància és un debat estrictament historiogràfic, condicionat en bona mesura per l'adscripció ideològica de l'historiador -l'ús del terme feudalisme en el seu sentit "*ample*" o "*restringit*"- hi poden incidir -de fet s'hi interfereixen- factors de tipus "*nacional*". Així ho indicà encertadament **R. Soto**: "*dibuixats els dos models en poder ficar el cas mallorquí, és clar que la vocació política hi té un fort paper a jugar. D'una banda, Mallorca és filla de Catalunya. De l'altra el seu model de llibertats l'assimila al model castellà. depèn de quin dels dos aspectes hom estigui disposat a valorar més, i ja hi ha conclusió.*" SOTO, R.-(1984) "*Còdex català del llibre del repartiment de mallorca* . Pag 15.

⁹ Les afirmacions que he contraposat ací provenen dels treballs d'Alvaro Santamaria "Alba del reino de Mallorca". *Historia de Mallorca* coordinada per J. Mascaró Passarius, tom III. Palma (1970), "Introducció històrica" a "*Baleares. Colección tierras de España*". (1974) Barcelona. i de "*Ejecutoria del Reino de Mallorca. 1230-1343*", Palma, (1990)

part de la historiografia mallorquina. I tot això omplint-se la boca amb afirmacions com les següents: "*jamás hemos sido durante siete siglos: catalanes de Les Illes*" (...) "*Hay un reino de Mallorca y de Mallorquines. No de catalanes ni de catalanes de Mallorca*". (...) "*aquí se la llamado siempre "mallorquín" a lo que hablamos y jamás, jamás, jamás, catalán*". (...) "*Han pasado 150 años desde la conquista y mal pueden llamar los mallorquines catalán a una lengua que ni siquiera los catalanes conocen con este nombre*".¹⁰

El fi sembla ben clar: fer desaparèixer, o reduir al mínim, -si ja no es nega des d'un principi la unitat lingüística- la vinculació històrica de Mallorca amb la resta de territoris catalano-parlants. Així mateix hi ha una sèrie de llocs comuns, d'altra banda perfectament previsibles, i que hom pot dividir en dos grups: d'una banda, els que ressalten la independència de Mallorca envers les institucions del Principat de Catalunya ¹¹. De l'altra, els que pretenen restar importància al repoblament català i a l'aportació cultural catalana amb la intenció -òbvia- de negar la catalanitat de la societat mallorquina sorgida després de la conquesta de 1229. I, naturalment, és per això mateix que es retreu l'existència de repobladors d'origen no català i la persistència de població musulmana. No cal dir que l'aplicació d'aqueix mateix procediment a d'altres societats ens obligaria a dubtar, per exemple, de la catalanitat de Lleida o de Tortosa, on romangué bona part de la població musulmana i hi participaren a la repoblació importants col·lectius no catalans, o, per idèntics motius, de la "*castellanitat*" de Castella la Nova, la Manxa o Andalusia, o també de la hispanitat o espanyolitat de les societats sudamericanes.

Ací vull aprofitar per referir-me, de tota aquesta mena de llocs comuns, als que he considerat més significatius -raons d'espai no em permeten detenir-me en cada un d'ells-, tot i que d'una forma primordialment expositiva, com ja es veurà més envant. Que hom, doncs, en tregui les conclusions que trobi pertinents. Pel que fa als temes no tractats en aquests fulls, es remet a l'article de **G.Ensenyat**, publicat en aqueixa mateixa revista, en el qual s'estudia la problemàtica entorn de la reincorporació de Mallorca així com el seu tractament historiogràfic.

-El Regne de Mallorca

Els historiadors dedicats a l'estudi de la societat islàmica mallorquina coincideixen a afirmar que la societat mallorquina anterior al 1229 era una societat totalment islamitzada, pluriètnica, que havia rebut importants migracions àrabs i berebers, i que els habitants de Mallorca parlaven àrab, i si de cas, bereber.¹² Amb la conquesta de 1229, que suposà la

¹⁰Aqueixes frases són del periodista **Antonio Alemany Dezcallar**.

¹¹ I tot això, és clar, sense que es denunciï o es questioni en cap moment la desaparició del Regne de Mallorca i de les seves institucions d'ençà del Decret de Nova Planta, ni tampoc es recordi tot el conjunt de disposicions i ordres que segueixen al Decret, els objectius del qual són explicitats clarament a les mateixes resolucions i cèdules reials: que "*se procure mañosamente ir introduciendo la lengua castellana en aquellos pueblos*" (Felip V, 1717), i que "*depuesto todo espíritu provincial se subrogue el laudable de patria o nación*." (Cèdula reial de Carles III, 1768).

¹² Sobre la societat musulmana mallorquina es remet als treballs de M. BARCELÓ:

-(1984): Sobre Mayurqa. Quaderns de ca la Gran Cristiana, 2. Palma.

BARCELÓ, M. et alia,(1984.) "Historia de los pueblos de España: Los antiguos territorios de la Corona de Aragón. Aragón, Baleares, Cataluña, País Valenciano". Barcelona .

destrucció de la societat musulmana preexistent, neix una nova societat, del tot distinta de la musulmana que la precedia¹³: Però, quina societat? Arran de la conquesta s'institucionalitzà un regne (que historiadors estrangers com **D. Abulafia**¹⁴ han conceptualitzat com "*the Catalan Kingdom of Mallorca*"), que comptà amb el seu propi ordenament jurídic i amb les seves pròpies institucions. Un regne que fou independent, almanco de forma nominal, o que formà part de la corona d'Aragó, vinculat als altres territoris en la figura del rei¹⁵ -amb tot el que això suposa- i que va conservar les seves institucions fins al Decret de Nova Planta. Ara bé, habitualment es negligeix que bona part d'aqueixes institucions i del seu ordenament es basen en les del Principat de Catalunya, car segons **R. Piña**, "*el mayoritario componente étnico catalán de los repobladores permite afianzar unas estructuras político-administrativas de raíz netamente catalana*".¹⁶ Aquesta negligència ("oblit") es fa més evident quan les institucions mallorquines reproduïen les del Principat de Catalunya. Això tant pel que fa a la Carta de Franquesa, que té el seu precedent directe en la de Tortosa, com en la introducció de relacions socials entorn de la terra basades en l'establiment i en l'emfiteusi. Com també en la forma i la denominació que prenen les rendes feudals (per exemple la tasca, pròpia de Catalunya) i en les relacions feudovassallàtiques: els senyoriis mallorquins eren tinguts, segons indica **P. de Montaner**, "*ad usum baronum catalaniæ*". I els senyoriis mallorquins per excel·lència, les

-(1985-6): "Vespres de feudals. La Societat de Sharq Al-Andalus just abans de la conquesta catalana" a D.D.A.A. (1985-6): "La formació i expansió del feudalisme català". a Estudi general, 5-6, Girona. 237-249. També la bibliografia citada en aquests treballs.

¹³ Segons **M. Barceló** "*la conquesta catalana no és equiparable a la musulmana. No són dos moments en un mateix procés històric. La conquesta catalana imposa una ruptura gairebé total, en el sentit que liquida la formació social anterior amb un gest violent, ràpid i decisiu; encara que de cada vegada sigui més àmplia i profunda la documentació sobre el sector musulmà autòcton (lliure i/o esclavitzat), l'ordenació social de la producció i de la reproducció de la nova formació social es fa a partir dels conqueridors. No és un problema o un joc de xifres de catalans i mussulmans, sino de domini, d'estructuració. No hi ha doncs un passat musulmà de Mallorca. Entre el 1229 i el 1231 comença la història de la societat mallorquina; comença el passat d'avui.*" BARCELÓ, M.(1984): "Alguns problemes d'història agrària mallorquina suggerits pel text d'Al-Zurhi." Sobre Mayurqa. Quaderns de ca la Gran Cristiana, 2. Palma. . 35-49. Vegeu també SOTO, R.(1984): "Mallorca, 1229-1302: Del repartiment a las ordinations" a "Historia de los pueblos de España. Los antiguos territorios de la Corona de aragón. Aragón, Baleares, Cataluña, País Valenciano". Madrid. 117-129.

-(1984) "Còdex català del llibre del repartiment de mallorca". Palma.

-(1985-6) "Alguns casos de gestió "colonial" feudal a la Mallorca del segle XIII" a D.D.A.A. (1985-6): "La formació i expansió del feudalisme català". a Estudi general, 5-6, Girona. 345-369.

¹⁴ ABULAFIA, D.: "The problem of the kingdom of Majorca. I: Political identity." a Mediterranean Historical Review. Vol. 5 2. (1990) . 150-168. "The problem of the kingdom of Majorca. 2: Economic identity." a Mediterranean Historical Review. Vol. 5 1.(1991): .35-61.

¹⁵ La participació o no de Mallorca a les corts del Principat de Catalunya ha estat objecte de controvèrsia. Vegeu al respecte els treballs d'**A. Santamaria** i de **R. Pinya**.

¹⁶ En termes semblants s'expressà **A. Santamaria**: "*El que la conquista y la repoblación las protagonizaran esencialmente gente de Cataluña determinó la institucionalización del reino a imagen de estructuras políticas vigentes en la Catalunya nova. La carta de franquicias de 1230 -especie de Estatuto fundacional del reino de Mallorca- dispone la aplicación de los Usatges de Barcelona concretamente en causas de injurias y heridas; y como es notorio, la Carta de Mallorca es cual eco de las cartas catalanas de población inspiradas en las de Tortosa (1149), si bien contiene normas que le prestan peculiaridad y reflejan una mentalidad sociopolítica más evolucionada. Desde sus raíces catalanas el municipio de Mallorca evolucionó al ritmo de sus propias circunstancias*" ["Introducción histórica" a "Baleares. Colección tierras de España". (1974) Barcelona. Pag. 78]. **A. García** fa esment en els principis jurídics comuns i en les identitats d'institucions bàsiques del Principat de Catalunya, el Regne de València i del Regne de Mallorca. GARCIA, A. (1987): "El dret històric dels Països catalans, vist amb perspectiva de conjunt" a Revista de Catalunya, 9, Barcelona.

cavalleries, no són més que el resultat de reproduir a Mallorca el sistema dels senyories feudals dits cavalleries, propis del Principat de Catalunya.

-La repoblació i l'origen dels repobladors

Tot just closa la conquesta començà la repoblació de Mallorca. La historiografia coincideix a afirmar la procedència majoritàriament catalana dels repobladors, originaris sobretot de la zona oriental del Principat de Catalunya. Com afirma **R. Soto** (1982), coincidint amb la pràctica totalitat de la historiografia que ha tractat el tema, durant tot el segle XIII es produeix "*l'arribada de contingents importantíssims de catalans, i en menor mida, de provençals, aragonesos, etc.*" la qual cosa "*és el que converteix als pobladors musulmans en residuals*". *Evaluar aquesta immigració de forma més o menys exacta és, ara per ara, impossible; tanmateix, hi ha pocs dubtes sobre la naturalesa de la repoblació massiva que, des del repartiment fins a una dada indeterminada (al llarg de tot el segle XIII sembla relativament constant un flux immigratori), arriba a Mallorca.*¹⁷ Un fet normalment omès, o almanco poc tractat- és que aquest procés repoblador -que sembla que hi ha gent interessada en que fos el més breu possible- es perllongà durant el segle XIV, i que els catalans també en foren, de bon tros, l'element majoritari. La repoblació, doncs, encara estava en curs al segle XIV: hom sap que part dels habitants de Mallorca havien arribat des del Principat ben entrat el segle XIV, car s'indica de quin poble eren naturals.¹⁸ (**B. Font Obrador**: "*durante todo el siglo XIV fueron llegando catalanes para contribuir decisivamente al proceso de formación de nuestros pueblos.*")¹⁹. Aqueix fet ha estat documentat per **B. Font Obrador** a Lluçmajor²⁰, per **G. Ensenyat** a Montuiri²¹, i per jo mateix a Santa Margalida i a d'altres pobles²².

La documentació i la producció historiogràfica a l'abast no semblen donar suport a l'actual parer d'**A. Santamaria** segons el qual "*cabe pensar que (...) obró una incidencia cuantitativa esencial, de gran volumen, de sarracenos autóctonos mallorquines cristianizados, descendientes de sarracenos autóctonos mallorquines arraigados en Mallorca desde hace siglos.*"²³ Si de cas, sembla confirmar l'opinió del mateix **A. Santamaria** de començaments de la dècada dels setanta: "*El destino de la población musulmana admite más conjeturas que evidencias. ¿ Que*

¹⁷SOTO, R.-(1982): "Sobre mudéixars a Mallorca fins a la fi del segle XIII" a "Estudis de prehistòria, d'història de Mayurqa i història de Mallorca dedicats a Guillem Rosselló i Bordoy", Mallorca.

¹⁸ I això no sempre: a la documentació que he tengut ocasió de consultar (protocols notariais) només es sol indicar el lloc d'origen d'una persona en concret quan l'instrument fa referència a relacions amb aqueix indret, o de vegades, als testaments.

¹⁹**B.Font Obrador** (1973): Historia de Lluçmajor, Tom I.

²⁰**B.Font Obrador** (1973): Historia de Lluçmajor, Tom I.

²¹ENSENYAT, G. (1990): La reintegració de Mallorca a la corona d'Aragó.(1343-1349). Tesi doctoral inèdita.

²²He pogut documentar persones residents a Santa Margalida nades de Sant Martí de Fontanelles, de la diòcesi de Girona el 1342 (ARM M-75, f.84) el 1343 de Moià (ARM T-385 f. 107 v-108) i de Vallfogó, a la diòcesi de Vic (ARM T-385 f.118), de Torrelles de la diòcesi d'Elna (ARM T-385 f.121), el 1345 de Tortosa (T-388.f.64-64 v.), i el 1348 de Fontanelles, de la diòcesi de Girona (ARM T-390.31-32), d'Igualada i de San Cugat del Vallès (ARM S-17 f.167-176) (22). Aquests pobladors suposaven el 10' 6 % del morabetí (focs) de Santa Margalida de l'any 1343 (75 focs). He documentat l'existència de repobladors del Principat de Catalunya en el període comprès entre 1343 i 1348 a Muro, Sa Pobla, Sóller, Pollença, Alcúdia, i Felanitx..

²³ SANTAMARIA, A. (1990)"Ejecutoria del Reino de Mallorca. 1230-1343",Palma.

acaeció con los musulmanes de Mallorca? Durante el asedio y sobre todo tras la caída de la ciudad, posiblemente, cabe conjeturar una huida de moros a Africa, favorecida por las circunstancias de la conquista ("a enemigo que huye" ...), su probada experiencia marinera y los medios de navegación y los medios de navegación con que contaban.." (...) Es evidente que los sarracenos, tras la conquista, no integraron comunidades jurídicamente reconocidas. Cabe pensar en una exportación de musulmanes alentada por imperativos de orden estratégico (Vaciar la tierra, curándose en salud de potenciales enemigos) y urgencias financieras (saldar, vendiendo moros, desembolsos realizados en la conquista por los magnates porcioneros). Los indicios sugieren un proceso rápido de cristianización de los musulmanes (son poco numerosos los datos relativos a sarracenos) que quedaron en Mallorca, donde nada prueba que en ningún momento constituyeran un problema" 24

Això, atesos els efectes traumàtics de la conquesta, la fugida de població musulmana que la seguí, i la condició en què restà la població musulmana. Com és sabut, a Mallorca no es creà cap Aljahama, és a dir una comunitat amb uns drets jurídicament establerts, com la que constituïren els jueus a Mallorca mateix. La població *mayurquina* fou esclavitzada i objecte de tràfic comercial²⁵, fins el punt que molts de *mayurquins* foren venuts fora de Mallorca. La resta continuaren treballant com a esclaus a les que abans havien estat les seves terres. Un cert nombre aconseguiren alliberar-se, i part d'ells es batiaren i s'integraren dins la nova societat cristiana, adoptant noms i llinatges cristians. Aquest tipus d'integració, segons **R. Soto**, fa dels batiats el darrer esglaió de l'escala social mallorquina. I això perquè els obliga a doptar una llengua, una cultura i una religió per a ells estrangera: la catalana. ²⁶

A més, en bona lògica cal suposar que la persistència d'un col·lectiu musulmà de la importància que vol suposar **A. Santamaria** hauria deixat constància - i àmplia- almanco a la documentació. I d'altra banda, **Santamaria** sembla no tenir en compte la diversitat ètnica dels musulmans mallorquins, -amb un alt percentatge de població negra i mestissa- els quals trets s'haurien perpetuat en la població mallorquina actual.

²⁴ SANTAMARIA, A. (1973): "Mallorca en el siglo XIV" a La investigación de la historia hispánica del siglo XI. Problemas y cuestiones. Madrid-Barcelona. . 173-174.

²⁵ Amb unes conseqüències sobre la seva demografia que es preveuen com a prou negatives. **R.Soto** ha assenyalat que "*De les sèries de vendes hom pot desprendre, també, que la majoria de les transaccions són individuals: homes sols, dones soles (o amb fills) ... Es poc frequent trobar-ne vendes de parelles. Possiblement aquests factors tinguessin repercussions demogràfiques gens favorables.*" SOTO, R.(1982): "Sobre mudèixars a Mallorca fins a la fi del segle XIII" a "Estudis de prehistòria, d'història de Mayurqa i història de Mallorca dedicats a Guillem Rosselló i Bordoy", Mallorca.

²⁶SOTO, R.-(1979) "Quan Mallorca era Mayurqa" L'Avenç 16 Pàgines 25-33.

-(1981) " El primer tràfic esclavista a Mallorca". L'Avenç 35 . Barcelona. 60-65

-(1982): "Sobre mudèixars a Mallorca fins a la fi del segle XIII" a "Estudis de prehistòria, d'història de Mayurqa i història de Mallorca dedicats a Guillem Rosselló i Bordoy", Mallorca.

-(1984)"Mallorca, 1229-1302: Del repartiment a las ordinacions" a "Historia de los pueblos de España. Los antiguos territorios de la Corona de aragón. Aragón, Baleares, Cataluña, País Valenciano". Madrid. 117-129.

-(1984) "Còdex català del llibre del repartiment de mallorca . Edició a cura de Ricard Soto Company." Palma.

-(1985-6)"Alguns casos de gestió "colonial" feudal a la Mallorca del segle XIII" a D.D.A.A. (1985-6):"La formació i expansió del feudalisme català". a Estudi general , 5-6, .Girona. 345-369.

El resultat de comparar el nombre de repobladors cristians amb el de musulmans i batiats a diferents comunitats -mètode que em sembla més adient - mostra que la població musulmana o d'origen musulmà documentada hi constituïa una petita minoria, com és ara el cas de Muro, estudiat per **G.Alomar**.²⁷ Mentre, en el cas de Santanyí, estudiat per **M.Danús**²⁸, i en el de Santa Margalida²⁹ no ni ha constància a cap document. Això darrer no implica necessàriament la desaparició de la població musulmana a aqueixes comunitats, car no es pot descartar la persistència d'un col·lectiu de musulmans i batiats la importància del qual devia ésser poc significativa.³⁰

Als repobladors i als descendents de la població musulmana se sumaren durant els segles XIV i XV nombrosos esclaus i lliberts, sobretot esclaus i turcs, aquells que, en alliberar-se, tenien majors dificultats per tornar a les seves terres d'origen. Tot plegat, sembla clar que els mallorquins de finals de l'edat mitjana eren conscients del seu origen majoritàriament català: a una *lletra missiva* de 1485, dirigida als consellers de la ciutat de Barcelona, els jurats de Mallorca varen escriure que "*lo molt amor e vicinitat que es entre aquest regne [de Mallorca] e aquesta ciutat [Barcelona] y la unió de aquells ve tot per aquest regne [de Mallorca] ésser poblat de los viceres de aquex Principat [de Catalunya]*". [ARM, lletres missives].

Els occitans. Un mètode usualment seguit per tal de menysvalorar el paper dels catalans a la repoblació, és referir-se, exagerant-lo, al paper dels occitans en el procés repoblador. La historiografia sol coincidir en el fet que els occitans -un poble amb una llengua i una cultura molt consemblants a les catalanes³¹- és el grup humà més important a la repoblació després del català, que fou de molt el majoritari. L'exemple que se sol adduir és un capbreu de 1238, estudiat per **A. Santamaria**, qui arribà a la conclusió que el catalans només muntaven al 41 %

²⁷ ALOMAR, G. i ROSSELLO, R. (1989): "Historia de Muro. 1229-1343" vol II.

²⁸ DANUS, M. "Conquista y repoblación de Mallorca: notas sobre Nicolau Bovet." Separata de X Congreso de historia de la corona de Aragón. Saragossa.

²⁹ Vegeu el meu article de propera publicació a Estudis d'Història Econòmica. Palma.

³⁰ **R. Soto** indica que els esclaus musulmans "purs", és a dir els que no estaven en procés d'alliberament, eren per tant "*no lliures i sense aparences de que deixin d'esser-ho algun dia. Lligats a la terra, no dirigeixen el treball, sinó que són un element més de les forces productives aamb les quals compta l'amo per a l'explotació de la seva propietat, com les bèsties, eines, pous, sèquies... rarament s'els esmenta a la documentació, i no deixi d'esser relativament frapant que siguin nombrosos sobretot als inventaris testamentals. Penso que és prova d'una abundor major de la que reflecteixen els documents en general*". SOTO, R.(1982): "Sobre mudéixars a Mallorca fins a la fi del segle XIII" a Estudis de prehistòria, d'història de Mayurqa i història de Mallorca dedicats a Guillem Rosselló i Bordoy, Mallorca.

³¹ Segons J.BASTARDAS (1992), "*la incorporació, als segles VIII i X, del territori lingüísticament català, vull dir ja no llatí, a l'imperi carolingi (amb la tornada de refugiats hispans, amb repobladors llenguadocians i provençals i amb funcionaris amunt i avall) i, més tard, el prestigi del provençal com a llengua literària feren que, almenys fins al segle XIII, l'occità gravés sobre el català.*" "El llatí de la Catalunya romana". a Fonaments. Prehistòria i mon antic als Països Catalans. 8. 99-113. Barcelona. Com a mostra de les semblances i de les evidents coincidències entre l'onomàstica catalana i l'occitana podeu veure, per exemple BERGANTON, M.-F.(1976) : Lé dérivé du nom individual au Moyen Age en Bearn et en Bigorre. Paris. DUFFAUT, H.(1900): "Recherches historiques sur les prenomes en Languedoc" a Annales du Midi. Tom 12. . 180-193 i 329-354. També ALOMAR, G. (1978): Cátaros y occitanos en el reino de Mallorca. Palma. Sobre l'emigració franco-occitana medieval a d'altres regnes de la península ibèrica (Navarra i Aragó) i la seva incidència lingüística vegeu LIBANO-ZUMALACARREGUI, A. (1977): "Galicismos, occitanismos y catalanismos en el fuero general de Navarra" a Homenaje a Don José María de Lacarra de Miquel en su jubilación del profesorado. Saragossa.

dels repobladors a una àrea concreta de Ciutat.³² Així mateix, una lectura acurada del seu treball ens mostra que entre els repobladors de França meridional aquest autor hi inclou els repobladors del Rosselló i la Cerdanya, amb la qual cosa els repobladors catalans munten al 50 %. I cal significar que el mateix autor ha advertit que l'estudi es refereix a un lloc -una parròquia urbana- i un període concrets -els començaments de la repoblació- i que per tant "no es extrapolable ni a otras zonas urbanas ni al proceso repoblatorio de las áreas rurales de Mallorca" i que "confirma, a un tiempo, la progerie catalana de la mayoría de repobladores de Mallorca." Tot i això, aqueix capbreu ha estat presentat - vet ací quina una!- com "lo único (!) que tenemos para conocer la procedencia de los repobladores."³³ Una afirmació que demostra, en el millor dels casos, un profund desconeixement de la riquesa dels arxius mallorquins.

Un estudi basat en un mostra molt més escaient per a una anàlisi d'aqueixes característiques presenta resultats ben diferents als del capbreu. Em referesc en concret a l'estudi de **J.A.Vidal** "Relación entre Francia y Mallorca vista a través de los apellidos y topónimos"³⁴ en el qual l'autor estudia els llinatges que apareixen a les llistes d'homes d'armes de la part forana del 1359. La mostra documental és especialment adient, atesa la seva cronologia -la segona meitat del segle XIV, quan la repoblació arribava a la seva fi-, la seva extensió geogràfica -tota la part forana-, i la seva amplària -abasta la gran majoria dels caps de família-. En rigor, cal fer esment en el fet que Vidal conclou que "los apellidos aquí recogidos ["los apellidos mallorquines relacionados con la toponimia francesa", que inclou l'occitana] representan el 12 % del total compulsado. Creemos que este porcentaje confirma la idea de la afluencia notable de repobladores no catalanes, atendiendo, claro está, al número de apellidos." Però després aclareix que "algunos de los topónimos franceses son a la vez lugares de Cataluña" i que "los topónimos franceses en gran medida se localizan en el área que comprende la Cerdanya, Capcir, Conflent, Vallespir y el Rosselló." És a dir, que en gran mesura, els llinatges que reproduïen topònims que l'autor ha considerats francesos (el 12 % del total) són catalans, tot i que a hores d'ara formin part administrativament de França.

Un fet que usualment també és omès és l'important paper dels occitans en la repoblació de Catalunya amb anterioritat a la conquesta catalana, de manera que molts dels repobladors que portaven llinatges d'aquells que en diem occitans, ben bé podrien ésser catalans. Així en fa esment **G. Alomar** (1989) parlant dels repobladors del poble de Muro: "Els cognoms que veurem després són noms catalans o dels territoris que es troben freqüentment en el migdia de França, ja que de fet, els repobladors de Catalunya després de la dominació islàmica, en temps

³² SANTAMARIA,A.(1986): Comunidades occitanas en la conquista y repoblación de Mallorca" a El regne de Mallorca i el sud francès. Palma. . 9-19.

³³ Aquesta afirmació és del periodista **Antonio Alemany Dezcallar**.

³⁴ VIDAL, J.F. (1986)"Relación entre Francia y Mallorca vista a través de los apellidos y topónimos" a "El regne de Mallorca i el sud francès". Palma. . 151-155.

llunyans, havien anat baixant d'aquells territoris cap al sud de Catalunya."³⁵ Un exemple el pot constituir la família barcelonina dels Durfort, la qual ocupà càrrecs importants a l'administració mallorquina, i amb posterioritat passà a posseir una cavalleria a Santa Margalida. Aquesta família, ja documentada al segle XII a Barcelona, devia esser descendent d'occitans, car té per llinatge el nom d'una població occitana.³⁶

Catalans i catalans de Mallorca.

Un incís: Vull aclarir que no m'atreu en absolut la idea de especificar la naturalesa de la societat mallorquina, o de qualsevol altra societat, a partir de càlculs de percentatges de repobladors i de pobladors indígenes (musulmans al nostre país). No crec que aquest exercici - matemàtic, en tot cas- tenguí massa sentit, i si en té, que en deu tenir, no m'interessa gens ni mica la direcció cap aquí on es sol orientar. A parer meu, allò vertaderament important és quin grup i quina cultura defineixen la nova societat mallorquina. Doncs bé: els catalans constituïen a la societat mallorquina nascuda amb la conquesta del 1229 el grup predominant culturalment, socialment i demogràficament, i eren per tant el grup que la definia i que la caracteritzava. D'aquí que, segons es desprèn de la documentació, a Mallorca l'apellatiu català esdevengui durant l'edat mitjana sinònim de cristià vell, i s'emprava per distingir els cristians vells dels esclaus i jueus, i de vegades, dels conversos³⁷, així com de gent d'altres nacions³⁸. En aquest darrer cas solen esser dits catalans de Mallorques, per tal de diferenciar-los alhora dels habitants del Principat de Catalunya i dels de València³⁹. Ho podem apreciar a les ordenances i capítols dels gremis, així com a disposicions i ordres d'abast general, en les quals

³⁵ ALOMAR, G. i ROSSELLO, R. (1989): "Historia de Muro. 1229-1343" vol II. Vegeu també el que explica P. Guichard parlant de la repoblació al regne de València: "*El rey concedió una alquería del valle de Marinyén, y algunos personajes que sus nombres hacen suponer originarios de Aviñon, Bayona, Cahors, Carcasona, Narbona, Perpiñán, Salses y Tolosa. La porción no es, según se ve, muy considerable, y se ignora si estos occitanos vinieron directamente de Francia para participar en la "cruzada" o si se trataba, al menos en ciertos casos, de franceses del Midi ya instalados en la Corona de Aragón y cuyo apellido no indica quizás sino un origen más lejano.*" "Participación de los occitanos en la reconquista del reino de Valencia" a GUICHARD, P. (1987): "Estudios sobre historia medieval". València. Sobre la repoblació i la influència occitana al Principat de Catalunya, així com a Mallorca i València podeu veure: BALLART, C. (1980): "Els francesos a la corona d'Aragó". a Anuario de estudios medievales. 10, . 361-392. També FORNES, LL: (1988-1989): "Factores històrics dels dos grans dialectes catalans" a Afers, 7. Catarroja. Sembla que la repoblació occitana al Principat continuà durant el segle XIV, tot i que de forma localitzada i en funció de les circumstàncies socio-econòmiques occitanes: "*pour ne pas payer la gabelle, plus de 100 habitants d'Agde ont abandoné leur domiciel et se son étabes hors du royaume, surtout en Catalogne*". CASTALDO, A. (1974): "Seigneurs, villes et porvoir royal en Languedoc: le consulat médiéval d'Agde". XIII-XIV siècles. Paris.

³⁶ Vegeu el meu estudi de propera publicació a Estudis d'Història Econòmica. Palma.

³⁷ Per exemple, segons les disposicions al respecte, un dels tres sobreposats dels *defenedors del col·legi de la mercaderia* havia d'esser forçosament un "*català no convers*" que no fos corredor d'orella. PONS, A. Historia de Mallorca. Vol VII. Pag. 119.

³⁸ **F. Sevillano**: "*la denominación genérica, en esos momentos [el segle XIV] para designar a los cristianos del país, era la de catalanes.*" ["Mercaderes y navegantes Mallorquines", a Historia de Mallorca coordinada por J. Mascaró Passarius, tom IV, (1971)] **B. Font Obrador** (1973): "*Se distinguían [els cristians vells] de esclavos -los que se bautizaban recibían el nombre de cristians novells- y judíos. La inmensa mayoría eran catalanes: catalans de Mallorca.*" Historia de Lluçmajor, Tom I. Vegeu també **R. Rosselló** (1983): "A l'edat mitjana eren anomenats catalans els habitants de les Balears, València i Catalunya." ROSSELLO, R. (1983): "La bandera, L'escut ... (II), . Mallorca.

³⁹ A aquests fets s'hi han referit explícita o implícitament autors com **B. Font Obrador, A. Santamaria, P. Cateura, G. Llopart, J. M. Quadrado, R. Rosselló, A.M. Alcover, E.K. Aguiló, F. Sevillano, O. Vaquer** o **J. Segura**.

freqüentment els mallorquins eren anomenats catalans. Vegeu a tall d'exemple: "*si alcun català de dia emblarà (robarà), pendrà ne levarà forment*". L'any 1354 es va manar que a cada barca de pescadors, per cada esclau hi hagués el doble de "*crístians catalans*". El 1384 es manà que "*alcuna filla de cativa e de català o de altre home franch, (...) no gos portar draps de seda*." El 1390 es va disposar que si algú era trobat robant blat, se li tallarien les orelles, tant si la persona era catalana com esclava. El 1391 es va manar que tots els conversos i els sards no tenguessen armes, i que si en tenien, les havien d'encomanar a amics seus que fossen "*catalans de natura*". L'any 1420 es va prohibir que l'ofici de blanquer fos exercit per "*negun catiu ne que que sia stat catiu, o fill de catiu o cativa, si donchs no era fill de cativa e de català*." El 1445 Joan Bordils d'Inca, que tenia una possessió a Sencelles, denuncià davant el governador que al lloc de Costix s'hi aplegaven jugant a gresca i altres jocs vedats "*així catalans com esclaus*". El 1467, s'explica que la prohibició de exercir l'ofici de teixidor no afectava als "*fadrins il·legítims, fills de cathalà e de cathalana*."

Els mallorquins, com ja assenyalà **A.Santamaría**, també es presentaven i eren coneguts com a catalans fora dels territoris de la corona d'Aragó, o a la documentació que fa referència a relacions entre Mallorca i d'altres indrets: "*Los baleáricos en general, y muy en particular, los mallorquines consideraban con satisfacción el hecho de que en los enclaves mercantiles norteafricanos, en los activos emporios comerciales del intercambio del medioevo francés, donde ya por entonces, ejercían cotidiana y notable negociación, se les llamara "catalans de Mallorca"*⁴⁰. **F. Sevillano**, fent referència sobretot al Regne privatiu de Mallorca, afirmà que "*Con frecuencia, en la documentación se halla, bajo la denominación de catalanes, a todos aquellos que hablaban la misma lengua, como los valencianos y mallorquines, por lo que se tomaba esta denominación como pretexto para incautarse de navíos y mercaderías de mallorquines, haciendo caso omiso, en muchas ocasiones, de las paces firmadas con el rey de Mallorca o de los privilegios papales, (...) A muchos buques de Mallorca los capturaban con el pretexto o de que no se podía comerciar con los moros (ignorando las bulas pontificias) o que eran catalanes (aun admitiendo el privilegio de los mallorquines*⁴¹). *Otras veces, la confusión causada por el idioma, produjo que los moros, en paz con Mallorca y en guerra con Aragón, se llevaran navíos, mercaderías y mercaderes mallorquines a su tierra.*⁴² L'any 1331 alguns genovesos que havien estat presos a Menorca declaraven que els seus amics sempre havien ajudat els mercaders catalans (referint-se als del regne de Mallorca). L'any 1334 Alfons XI de Castella parlava de "*todos los mercaderes catalanes, de los Reyes de Aragón et de Mayorcas*". L'any 1339 a

⁴⁰SANTAMARIA, A.(1970) : "Alba del reino de Mallorca". Historia de Mallorca coordinada per J. Mascaró Passarius, tom III. Pag 88.

⁴¹ Es refereix a les paus firmades amb els monarques de la corona de Mallorca als quals es fa esment en el paràgraf anterior.

⁴² SEVILLANO, F: (1970): Mallorca y Castilla, 1276-1343. a Boletín de la Sociedad Castellonense de cultura. Castelló. 321-366.

una carta reial d'Alfons XI de Castella es fa esment al fet que "el rey de Mallorca y las compañías de mercaderes catalanes,[fent referència als de Mallorca: "En este caso de mallorquines se trataba"] que vienen a la Ciudad de Sevilla". L'any 1341, el lloctinent del regne de Mallorca escriví una carta "Al amat en Guillem Luyl, (Lulio), cònsol dels catalans per lo dit senyor nostre rey [de Mallorca] en Xibilia [Sevilla]. El 1343, tot just després de la reincorporació de Mallorca a la corona d'Aragó, els genovesos que atacaren una nau mallorquina varen dir als mallorquins que la tripulaven:"Mas encara serem nos [nosaltres els genovesos] en cas que aydarem al rey de Mallorques e tolrem-la [la prendrem (Mallorca)] a rey d'Aragó e puys gitar-ne tots quantz catalans hi sotz [i després vos treurem a defora (de Mallorca) a tots quants de catalans hi sou] e poblar-la hem de nos altres, genovesos e prohensals". El 1356 es va donar ordre per intercanviar 30 "presoners genovesos preses en Mallorches", per altres 30 presoners "catalans habitants del dit regne" de Mallorca, presos a Gènova. El 1357, a una lletra comuna (ARM, LC) llegim que el genovès Jordi de Palau fou capturat per una nau mallorquina. Es va manar que aquest genovès fos "atorgat a cambi per Pericó Clament, català de Mallorches" o per altres mallorquins, i "tots aquests morts per altre català de Mallorches." El 1361, Pericó Ripoll, nebot de Bernat Ripoll, ciutadà de Mallorca, fou pres per forces del rei de Granada, acusat de prendre part en la captura d'una nau granadina. Des de Mallorca fou al·legat que a la coca que capturà la nau granadina hi havia setze castellans i que "lo dit Pericó hi era tot soll català." (ARM, LC)⁴³.

Historiadors estrangers, en estudiar o referir-se a les activitats comercials dels mallorquins a la Mediterrània occidental, també hi han fet esment⁴⁴: **J. Heers** ["Esclaves et domestiques au Moyen-age dans le monde Mediterranéen."] es refereix als "marins chretiens, catalans sour tout, gens de Barcelone, de Valence, et de Baleares, que marquent profondement toute la navigation maritime dans la mer occidentale" i en parlar dels traficants d'esclaus es refereix als "catalans de Valence, de Barcelone, de Mayorche." ⁴⁵ **G.Pistarino** ["Tratta di schiavi

⁴³ Les citacions de les quals no se n'assenyala la font documental han estat preses de ALOMAR.A.I.(1993):"La catalanitat dels mallorquins", "Més sobre la catalanitat dels mallorquins", i "La catalanitat dels mallorquins (conclusió). a Línia directa. Campanya de normalització lingüística, Diario de Mallorca.CATEURA, P.(1982):"Política y finanzas del reino de Mallorca bajo Pedro IV de Aragón". Ciutat de Mallorca. LLOMPART,G. (1983): "Una violenta abatuda de la Bandera de Mallorca l'any 1343. Elements per a una documentació institucional." Estudis Baleàrics. 8. 35-45.ROSSELLO, R.(1981): La bandera,l'escut ... Mallorca, ROSSELLO, R.(1983): La bandera, l'escut (II).Mallorca, SEVILLANO,F: (1970):Mallorca y Castilla, 1276-1343. a "Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura". Castelló. 321-366

⁴⁴ **C. E. Duffourq** va justificar d'aquesta manera el títol del seu conegut llibre (L'Espagne catalane et le Maghreb aux XII et XIV siècles): "Maix ce tableau fait un peu image d'Epinal: la réalité historique est pus complexe: le monde catalan n'est pas un, il ne l'est past toujours pas plus que n'est l'Espagne. Dans sa these M.Vilar a remarqué que s'il y a des Espagnes, il y aussi des Catalognes. Je me permets de transposer cette formule, en entendant par "Catalognes" au pluriel, non pas les diverses pays composant la Catalogne propie, mais les divers pays compo ant ce ce que je n'appelle l'Espagne catalane: Catalogne, Baleares, et terres Valenciennes. L'un des plus solides historiens catalans de nos jours, Ferran Soldevila, ne croit pas trop aux possibles oppositions entre ce divers pays; dans sa célèbre historia de Catalunya, écrite en catalan il ya quelque trente ans, il affirme: "Durant des siècles, les mayorquins ont porté avec orgueil le nom de catalans; et seu le someil létargique des XV -XVIII siècles a pu atténer la conscience de cette unité". En gros, c'est une vérité historique certaine." DUFFOURQ, C.H. (1967) "A propós de l'Espagne catalane et le maghreeb aux XIII et XIV siècles" a Revue de histoire et de civilisation du Maghreb. 2, .32-53

⁴⁵HEERS, J. (1981): "Esclaves et domestiques au Moyen-age dans le monde Mediterranéen." París.

tra Genova e la Spagna nel secolo XV"] en parlar dels comerciants catalans, diu que "*Nelle piu specifiche dei catalani vengono innanzi tutto i barcellonesi (...) i maiorchini in pari número (...) seguono i valenciani*" o que "*la distribuzione geografica non e cronologicamente uniforme. Nella prima metà del secolo si tratta, nell' grandissima maggioranza, di catalani, barcellonesi, maiorchini, valenciani*". Entre esments a *catalans de Barcelona*, de *Tortosa* i a *Catalans de València* hi podem trobar referències a "*Bartolomeo Girones o Gizones, catalano di Maiorica*", "*Ferrerio Dalmau Catalano di Maiorica*", "*Giovanni Brondo catalano*" o a "*Pietro Clarano catalano civis de Majorca*."⁴⁶ Segons comunicació de **J. Corbera, P. Rigaud**, a la traducció d'un text occità que relata la captura d'una nau mallorquina, i que va titular "*La captura d'une galère catalane en Camargue en 1469*" (1984) afirma que, segons el text, "*au mois d'Aout 1469, lors d'une tempete de (vent) marin, deux navires catalans de Mallorca s'échourent par la proue, au bord de mer, dans la territoire d'Arles*." El text, en referir-se als tripulants mallorquins, parla de "*catalans*" o "*presoniers catalans*", així com dels *cathalans que foron relaxatz* [alliberats] *per anar en lur país de Malhorca*.⁴⁷ **H. Bresc** ["*La draperie catalane au miroir sicilien, 1300-1460*"] en estudiar els centres productors de draps catalans afirma que "*Nous avons identifié plus de 25 villes et villages producteurs; quelques-uns ont sans doute échappé à notre enquête, mais nous pouvons déjà démontrer que le réseau des fournisseurs catalans de la Sicilie s'étend à toute la Catalogne, à la frange cotière du Royaume de Valence et à l'île de Majorque; le qualificatif de "catalaniscu" s'étend en effet à l'ensemble des pays qui parlent catalan au XIV siècle, comme celui de "catalan" aux marchands de Valence, de Majorque et de Minorque, et d'Alguero*."⁴⁸ **S. Petrucci** ["*Tra Pisa e Maiorca: avvenimenti Politici e Rapporti commerciali nella prima metà del XIV secolo*"] afirma que "*la tariffa stabilita dai Pisani per i Maiorchini -e probabilmente per tutti i Catalani: i Maiorchini erano detti Catalani de Maiorica- erano di 2 denari per centenari-*"⁴⁹.

⁴⁶PISTARINO, G.(1987): "Tratta di schiavi tra Genova e la Spagna nel secolo XV". a Medievalia, 7. Barcelona

⁴⁷RIGAUD, P: (1984)"La captura d'une galère catalane en Camargue en 1469" Arlès.

⁴⁸Aqueix autor, empra el terme de "*pays catalans*" per tal de designar "*la Catalogne et les pays que la documentation notariale lui associent normalement, Valence, Majorque, et Minorque*." BRESCH, H.(1983):"La draperie catalane au miroir sicilien, 1300-1460" a Acta Historica et archaeologica Medievalia. Barcelona. 107-127. També fan ús d'aqueix terme, en sentit semblant al que ara s'ha exposat J.HEERS, i G.PISTARINO. (ja citats)

⁴⁹PETRUCCI, S.(1987): "Tra Pisa e Maiorca: avvenimenti Politici e Rapporti commerciali nella prima metà del XIV secolo". a XIII congrés d'història de la corona d'Aragó. Palma. Podriem allargar la nòmina d' exemples: aquests poden servir de mostra: Segons recullen **M. Del Treppo** i **A. Leone**, entre els mercaders catalans que comerciaven a la ciutat italiana d'Amalfi durant els segles XIV i XV hi ha gent de Barcelona, de Sant Feliu de Guíxols, de Vilafranca del Conflent, de Perpinyà i de Mallorca: "*ed anche di questi mercanti catalani diamo l'elenco: (...) Simone Preco, di Maiorica (...) Filippo Ispante, di Maiorica (...) Bartolomeo Giliberto, di Maiorica*." DEL TREPPO, M. i LEONE, A. (1977): Amalfi Medioevale. Nàpols. **R. Vernet** ["Les relations céréalières entre le Maghreb et la péninsule ibérique du XII au XV siècle"] explica que "*a l'occasion, les catalans ont importe du blé dans le Maghreb central. Par exemple, en 1302, des Barcelonais et des majorquins pour fournir du blé au seigneur mussulman de Breck, assiégué par ses ennemis*." VERNET, R.(1980):"Les relations céréalières entre le Maghreb et la péninsule ibérique du XII au XV siècle" a Anuario de estudios medievales. 10. . 321-335. **M. Spremià** ["Le isole Baleari e Ragusa /Dubrovnik/ nel basso medioevo"] afirma que a Ragusa, "*alcune volte i navigatori di Maiorca sono registrati come catalani*". I posa com a exemple *Johannes Solan, cathelanus, (...) Guillelmus Mas cathelanus (...)* *Anthoninus Filelle, Catallano (...)* *Johannes de Beninvellis, cathelanus*". SPREMIÀ, M.(1987):" Le isole Baleari e Ragusa /Dubrovnik/ nel basso medioevo." a XIII congrés d'història de la corona d'Aragó. Palma. A la documentació anomenada "*drietus catalanorum*", en el qual es registraven a efectes impositius tots els mercaders catalans que arribaven a Gènova i la càrrega de les seves naus als

L'àmbit de pertinença

Segons **P. Cateura**, "Uno de los vínculos más fuertes entre Mallorca y Cataluña era la comunidad de origen - la mayor parte de los pobladores mallorquines procedían de zonas de Cataluña- y de lengua. Los habitantes de Mallorca eran considerados catalans por los del Principado. (...) Pero acaso, lo más importante sea saber si los propios mallorquines compartían esa opinión (...) En todo caso la documentación parece demostrar de forma fehaciente que los mallorquines se consideraban catalanes de "nació".⁵⁰ Pel que hem vist fins ara sembla clara l'adscripció del Regne de Mallorca dins un àmbit de pertinença català. Però, què era el que definia aqueix àmbit de pertinença? Segons **P. Vilar** "per a un home de la baixa edat mitjana, el "fet català" es caracteritza per l'origen i la llengua,⁵¹ en uns marcs polítics força diversos. La institució monàrquica corona el conjunt, però de vegades es divideix."⁵² **Agustín Rubio** referint-se a la València dels segles XIV i XV, ho il·lustra clarament quan afirma que "els valencians d'aquell temps, jurídicament habitants d'un regne, sentimentalment es proclamen catalans, i membres, juntament amb els pobladors del Principat i de les Illes, d'una nació catalana, en què la llengua i el monarca comuns són les dues senyes fonamentals d'identitat".⁵³ En termes molt semblants s'expressà també **A. Santamaria** (1974) "La propia pluralidad del reino de Mallorca (integrado por islas dotadas de peculiaridades compatibles con la unidad superior que constituía y constituye el archipiélago) permite comprender la postura del mentado reino en la corona de Aragón, que, aunque muy celoso de su autonomía, era de signo más integrador que particularista, en el sentido de conciliar la diversidad de cada uno de los reinos con la unidad derivada del fondo cultural (Ramón Llull se definia català de Mallorca, y Anselm Turmeda, de nació catalana, nascut a la Ciutat de Mallorca) y de la común vinculación a la persona del mismo rey."⁵⁴ Així ho indica **G. Llompert** parlant de Mallorca: "és corrent en el segle XIV, parlar de la "nació catalana" per designar tota la nissaga sortida de Catalunya."⁵⁵ Segons aqueix autor, l'any 1335 es parla dels genovesos com dels enemics de la nació catalana, i l'any 1343 de "gentibus Maioricarum et nascione catalaunica". A una carta dels jurats de València als de Mallorca, de l'any 1392, els

segles XIV i XV hi podem trobar nombrosos mercaders del Principat de Catalunya, valencians i mallorquins. CECCHETTI, R.C., LUSCHI, G. i ZUNINO, S. (1970): Genova et Spagna nel XIV secolo. Il dRICTUS catalanorum. (1386, 1392-93). Gènova. i ZUNINO, S. i DASORI, N.: (1970): Genova et Spagna nel XV secolo. Il dRICTUS catalanorum. (1421, 1453, 1454). Gènova.

⁵⁰ CATEURA, P. (1982): "Política y finanzas del reino de Mallorca bajo Pedro IV de Aragón". Ciutat de Mallorca, pag. 34]

⁵¹ Recordem les paraules de **F. Sevillano** (ja citades): "Con frecuencia, en la documentación se halla, bajo la denominación de catalanes, a todos aquellos que hablaban la misma lengua, como los valencianos y mallorquines."

⁵² VILAR, P. (1987): Pròleg a BATTLE, C: "Historia de Catalunya. Vol. III. L'expansió medieval. (segles XIII-XV). Barcelona.

⁵³ RUBIO, A. (1987): "El segle XIV." dins D.D.A.A. (1987): Historia del País Valencià. De la conquesta a la federació hispànica. Barcelona

⁵⁴ SANTAMARIA, A. (1974): "Introducción histórica" a "Baleares. Colección tierras de España". Barcelona. El subrallat és meu.

⁵⁵ A la documentació i a les fonts publicades que he tingut ocasió de consultar, a Mallorca el terme *Catalunya* és usat per a designar únicament el Principat de Catalunya, i per tant mai no abasta la resta de territoris catalano-parlants.

jurats de valència varen escriure: "*Sancta Maria, e, hon és lo vigor de la nació catalana, que fahia tributàries totes altres nacions circunveïnes, e ara, homens de no-res e ineptes nos fan tals e tants dans e oltratges, no sens vituperi de tota la nació e de tota christianitat?*". **Anselm Turmeda**, a la *La disputa de l'ase*, és qualificà a ell mateix com a nadiu de la Ciutat de Mallorca i "*català de nació*." El 1435, segons un document publicat per **R. Rosselló**, fou citat el Gran i General Consell, perquè es tenien notícies que els genovesos preparaven una armada contra el rei "*e nostra nació catalana*". L'any 1450, segons assenyala **A.I. Alomar, Ferrando Valentí**, al pròleg de la seva traducció de les *Paradoxes* de Ciceró, recomanava no oblidar els escriptors "*de nostra nació catalana*" i esmenta Ramón Lull, Bernat Metge i el valencià Nicolau Quilis. A la segona meitat del segle XV, segons un document localitzat per **O.Vaquier**, s'avisà del perill d'una flota turca que es dirigia a Mallorca contra "*lo rei d'Aragó i la nostra nació catalana*". El 1515, segons un document localitzat per **R. Rosselló**, es fa esment als "*mercaders negociants de la nació cathalana, en què són compresos los mallorquins*". (ARM GGC)⁵⁶

-La llengua i el seu nom.

La llengua catalana era designada a Mallorca a l'edat mitjana amb diversos apel.latius, sense que cap d'ells significàs la negació de la resta: "*crístianesch*", "*romanç*", "*vulgar*", "*pla*", "*nostra llengua*", "*català*", "*catalanesch*", i "*mallorquí*." Els termes "*romanç*", "*vulgar*", "*pla*", que hom solia contraposar al de llatí⁵⁷, són, com a tota la Romània, els que apareixen en major abundància. Tot i això, quan un d'aquests apel.latius apareix acompanyat d'un gentilici, o aqueix gentilici adjectiva la llengua i l'idioma parlat a Mallorca, el gentilici emprat és, en la gran majoria dels casos que en tenc coneixement, el de *catalanesch* o *català*.⁵⁸ Els termes *catalanesch* i *català* sovintegen a la documentació fins al segle XVI. Vet-ne ací una mostra, recollida sense cap pretensió d'exhaustivitat⁵⁹: "*romans catalanesch*" (darreries dels segle XIII/començament del segle XIV), "*romans catalanesch*" (començaments del segle XIV),

⁵⁶ Les citacions de les quals no se n'assenyala la font provenen d'ALOMAR.A.I.(1993):"La catalanitat dels mallorquins", "Més sobre la catalanitat dels mallorquins", i "La catalanitat dels mallorquins (conclusió). a Línia directa. Campanya de normalització lingüística, Diari de Mallorca.CATEURA, P.(1982):"Política y finanzas del reino de Mallorca bajo Pedro IV de Aragón". Ciutat de Mallorca. LLOMPART,G. (1983): "Una violenta abatuda de la Bandera de Mallorca l'any 1343. Elements per a una documentació institucional." Estudis Baleàrics. 8. 35-45.ROSSELLO, R.(1981): La bandera,l'escut ... Mallorca, ROSSELLO, R.(1983): La bandera, l'escut (II).Mallorca, SEVILLANO,F:(1970):Mallorca y Castilla, 1276-1343. a "Boletín de la sociedad castellanense de cultura". Castelló. 321-366

⁵⁷ FERRANDO, A.(1987): "LLengua i literatura" dins D.D.A.A. (1987): Historia del País Valencià. De la conquesta a la federació hispànica. Barcelona. 379-422.

⁵⁸ "A l'edat mitjana eren considerades llengües cristianes les llengües parlades precisament pels cristians en contraposició de les parlades pels esclaus majoritàriament no cristians. A Mallorca el català era considerat una llengua crsitiana.Emperò la llengua catalana era anomenada correntment pla. La locució pla és encara ben viva a Menorca per indicar que es parla català. També el català és anomenat pel seu nom: "catalanesch" i "nostra llengua". ROSSELLO,R.-BOVER, J. (1991): "Traductors de l'àrab al català. Mallorca segle XIV". Miscelánea de la biblioteca española. Tanager. 171-177.

⁵⁹ ALOMAR.A.I.(1993):"Catalanesch, català, mallorquí" a Línia directa. Campanya de normalització lingüística, Diari de Mallorca. 1 de Març de 1993.CONTRERAS, A.(1984):"La versión catalana de la *Cirurgia* de Teodorico de Luca por Guillem Corregger de Mayorcha" a Estudis Baleàrics., LLOMPART,G. (1983): "Una violenta abatuda de la Bandera de Mallorca l'any 1343. Elements per a una documentació institucional." Estudis Baleàrics. 8. 35-45..MASSOT, J. (1985): Els mallorquins i la llengua autòctona. Barcelona., ROSSELLO, R.(1981): La bandera, l'escut ... Mallorca, ROSSELLO, R.(1983): La bandera, l'escut (II).Mallorca.

"catalanesch" (1314) "catalanesch" (1337), *nostrum idioma catalanum* (1343), "lengatge catalanesch", "Idioma catalanorum" (1343), "catalanica lingua", "catalanorum idiomate" (1351), "letra catalanisch" (1365), "cobles grosseres en pla català" (1398), "vestidura cathalana (...) la nostra llengua" (1406), "llengua catalana" (1409), "llengua cathalana" (1494), "llengua catalana" (1508), "prolació [pronúncia] catalana" (primera meitat del segle XVI), "vulgar pla català" (1546), "vulgar català" (1547), "català per l'idioma" (1550), "llengua catalana" (1576). Mentre, el gentilici "mallorquí" només ha estat documentat, almanco que jo en tenguí coneixement, dues vegades en tota l'edat mitjana : una a 1409⁶⁰, i l'altra el 1450, a l'obra ja citada de Ferrando Valentí, en la qual el mateix autor es refereix a "nostra nació catalana." . Aqueix fet -com era d'esperar- sovint ha estat ignorat ⁶¹ El terme "mallorquí" que a la llarga es convertirà en la denominació popular predominant, encara es torbarà molt a esser freqüent. Mentrestant, la denominació culta de la llengua predominant serà la de llemosí, usat per designar la llengua parlada a tot el domini lingüístic català⁶².

Aqueixa consciència lingüística i "nacional" (com ja s'ha vist, l'abast semàntic del terme nació no coincidia, almanco plenament, amb l'actual), a la qual ens hem referit, s'anà diluint progressivament d'ençà del segle XV. Manquen estudis que ens permetin identificar clarament les causes d'aqueix procés, els factors que hi intervenen, i de quina manera s'interrelacionen. Aquesta és una feina que està per fer en la seva pràctica totalitat. Difícilment, però, hom podrà estudiar un tema en concret si prèviament se'n nega l'existència.

⁶⁰ Així ho fan notar **R. Rosselló** i **J. Bover**: "Hem de recalcar que aquest és l'únic i primer document que hem trobat després de vint-i-cinc anys de recerques als arxius, que anomena "mallorquí" a la llengua catalana de Mallorca". (es refereixen a l'edat mitjana). ROSSELLO, R.-BOVER, J. (1991): "Traductors de l'àrab al català. Mallorca segle XIV". *Miscelánea de la biblioteca española*. Tanger. 171-177.

⁶¹ Amb el tema de quin fou el nom (o noms) de la llengua moltes de vegades s'ha volgut embullar la troca. Vet-ne ací un de tants exemples: hem pogut llegir als diaris que "no es en 1409 cuando aparece por primera vez documentada la denominación "mallorquín", sino en 1341, (**Antonio Alemany** dixit) adduint un estudi de **G. Llompart** en el qual no s'afirma tal cosa, sino que s'esmenta un home que parlava "a la manera de Mallorca". Aquest exemple serví a **G. Llompart** per il·lustrar que aleshores ja era clara la dialectització del català, i que els seus parlants la distingien sense massa problemes. S'ho paga de citar sencer el paràgraf que precedeix a la citació que va fer servir el periodista: "Així com és corrent en el segle XIV, el parlar de la "nació catalana" per designar a tota la nissaga sortida de Catalunya [Il galeras lanuensim hostium publicarum catalani nationis: Doc. de Pere de Bellcastell, lloctinent de Jaume III de Mallorca, de març de 1335. ARM AH-463B f.79 v.] (...) in spretum dicti regis et nasciones catalanicae, de gentibus Maioricarum et nascione catalaunica- així també es parla sovint del català, [el subrallat és meu] però convé no deixar que els arbres no tapin el bosc. Vull dir que els mallorquins, poc a poc, se'n temeren que igual que tenien una insularitat que els diferenciava de la soca continental també veren que el mallorquí era una derivació i variant del català. El poble ho sabia, encara que la documentació oficial no ho porti i sembli que l'humanista Ferrando Valentí sia el primer que empli el mot de mallorquí aplicat al català de Mallorca en el segle XV. Vet ací una prova de que molt abans d'ell la gent del carrer ho sabia i s'adonava que la filla havia après la llengua de la mare però la parlava a la seva manera." LIOMPART, G. (1983): "Una violenta abatuda de la Bandera de Mallorca l'any 1343. Elements per a una documentació institucional." *Estudis Baleàrics*. 8. 35-45.

⁶² L'ús de diferents gentilicis, inclosos els regionals, per tal de referir-se a la mateixa llengua és freqüent a les llengües romàniques. Per al cas occità vegeu, a tall d'exemple, MEYER, P. (1889): "La langue Romane du midi de la France et ses différents noms". *Annales du Midi*. Tom I, .1-15.

